

Феноменологія невербального спілкування як репрезентація спортивної діяльності

Любов Карпець
Михайло Бейлін

Харківська державна академія фізичної культури,
Харків, Україна

Пріоритетом мовної професійної діяльності у спорті є таке невербальне спілкування, як мова тіла.

Мета: виокреслити основні аспекти невербального спілкування як репрезентації спортивної діяльності.

Матеріал і методи: у дослідженні брали участь члени спортивних команд, окремі спортсмени, зокрема, з таких видів спорту: баскетбол, гандбол, волейбол, футбол, хокей, бодібілдинг.

Результати: у процесі дослідження виявлено, що в спортивній діяльності приваляють така невербальна комунікація, як жести, міміка, статура тощо, і, як наслідок – втілюється позиція "все є мова" (Ліотар).

Висновки: невербальна комунікація є однією з найбільш значущих форм спілкування у спорті. Додаткові засоби спілкування через "мову" тіла допомагають спортсменам більше реалізуватися та самовизначитися.

Ключові слова: невербальне спілкування, жести, міміка, спортсмени, лінгвосоціальний контекст.

Вступ

Тілесна мова як світ символів, асимільованих у тілі людини, є однією із найбільш значущих форм виразу суті людського буття. Тілесність стає актуальною темою наукових досліджень, однією з яких є мова тіла. Варто зазначити, що світові філософи дискутують щодо співвідношення спорту й тілесності, які переважно розглядаються з позицій феноменології й екзистенціалізму. Феноменологія тілесності стала предметом дослідження українських філософів. Зокрема, В. Кебуладзе звертається до теоретичного аналізу тілесного досвіду, О. Гомілко – до метафізики тілесності, Л. Газнюк – до соматичного буття персонального світу особистості [1], В. Косяк – до епістемології людської тілесності.

Одним із найпоширеніших видів спілкування є невербальна комунікація частин тіла. Існує значна кількість невербальних одиниць, де частини тіла відіграють певну роль, серед яких, зокрема, і жести. Вони є внутрішньо складними й багатоаспектними мовними тілесними феноменами. Жести мають не тільки антропологічний, лінгвістичний, психологічний і соціальний аспекти дослідження, але й певний філософський зміст. Утворюючи своєрідну мову тіла, вони, разом зі словесним мовленням, є засобом і атрибутом комунікації, відображаючи соціальні, культурні, етичні та інші особливості. Культура невербальної комунікації того чи того народу – це своєрідна єдність історично усталених характерних знаків і специфічних способів їх використання в соціальній практиці. Це, перш за все, стереотипізовані дії, які мають знаковий характер. Досить вдало про ці знаки сказав В. Шекспір устами головного героя трагедії "Тип Андроник": "Із жестів потрібно укласти алфавіт і навчитися розуміти всі думки". Жести наповнюють смисловим змістом поняття "мова тіла".

Жест, в основному, ми розуміємо як виразний рух тіла, що переважно супроводжує мовлення, тобто є доповненням до словесних дій і більш-менш залежить від похідного слова, замінює його, або просто виступає як безсловесна дія. Саме тому можливі різні підходи до аналізу функціонального значення жестів.

Зупинимось перш за все на розгляді жести як виразу.

Жест як вираз виступає, перш за все, як виразний засіб і засіб екстериоризації внутрішнього стану "я", включаючи емоції, реакції і значення, про які мова тіла повинна повідомити інших. Можна сказати, що жест є зовнішнім рухом тіла, одним із первинних виразів почуттів, якими обдаровано людину від природи. Природа мислиться тут як те, що покладено в основу, що створює зв'язок і виступає як символічне "буття для іншого й буття іншого для нього". У цьому випадку відбувається піднесення тіла, подача його внутрішньому світові. Завдяки своїй первинній функції – виразу, установленій перш за все законами природи, жест додає більше можливостей людині в комунікації, де може як виконувати головну роль, так і доповнювати словесне спілкування, збагачуючи її і, нарешті, стає невід'ємною її частиною. Жест як знак несе в собі певну суть, яку людина намагається виразити. Жестові рухи утворюють своєрідну мову тіла, є першим знаком як у процесі історичного, так і індивідуального розвитку людини. Вони ж утворюють систему культурно-знакової орієнтації, яка є системою організації міжособистісних взаємодій. Ці тілесні рухи мають свій зміст, що й передбачає спілкування.

Як бачиться, кожна із форм людського спілкування, серед яких і засоби невербальної комунікації, має соціальну природу, і тому для адекватного розуміння мови жестів, суб'єкт, який сприймає їх, повинен розуміти значення цих умовних знаків.

Мета дослідження: виокреслити основні аспекти невербального спілкування як репрезентації спортивної діяльності.

Завдання:

- з'ясувати основні спортивні жести як визначальні чинники невербального спілкування спортсменів;
- продемонструвати спортивну діяльність як екзистенціальний аспект мови;
- визначити *віртуальне-реальне* через тілесний світ людини.

Матеріал і методи дослідження

Авторську методологічну програму дослідження розроблено на основі таких методів, як аналіз і узагальнення, а також феноменологічний та герменевтичний методи.

Результати дослідження та їх обговорення

Аналіз результатів дослідження дозволяє стверджувати, що спорт презентує себе в декількох площинах: як діяльність, як антропотехнології і як навчання. Мовна підготовка фахівців спорту і фізичної культури пов'язана з важливою особливістю: інтелектуальне навчання, на відміну від інших (наприклад, гуманітарного, фізико-математичного та ін.), поєднується безпосередньо з техніками тіла, до яких належать жести, міміка тощо.

Специфіка спортивної діяльності передбачає обов'язкове знання офіційних суддівських, тренерських та інших жестів [2; 5]. Не розуміючи значень цих "мовних" явищ, неможливо пояснити їхню суть.

Майже кожен вид спорту має свої офіційні й неофіційні жести [3].

Серед офіційних жестів значна частка суддівських. Наприклад, у волейболі відображення певних ситуацій передаються такими жестами: "дозвіл на подачу" – "перемістити руку, показуючи напрямок подачі"; "перерва" – "розмістити долоню однієї руки над пальцями іншої, піднятої вертикально подібно до літери "Т"; "м'яч не підкинутий при здійсненні подачі" – "підняти, витягнути руку долонею вгору".

Взагалі, жести у спорті можна виділити за такими частинами тіла:

1) головою (нахили за напрямком передачі – прохання "подати" передачу ширше за межу сітки чи подати прострільну передачу; нахил головою, погоджуючись з отриманим повідомленням тощо);

2) пальцями (наприклад, вказівний палець, піднятий вгору, – прохання подати врівноважену передачу; рух зжатою в кулак рукою з відведеним вбік великим пальцем – вимога прострільної передачі; повернутим вниз, – прохання знизити передачу);

3) руками (найчастіше у баскетболі та гандболі: рух рукою, що вказує напрямок подачі – дозвіл на подачу);

4) передпліччям (піднімаються обидва передпліччя: одне перед грудьми, інше за спиною подальшою зміною позиції рук) – зміна сторін майданчика.

Майже кожен вид спорту передбачає свою специфіку жестикулювання [6]. Як приклад, подаємо зразки жестів у футболі та баскетболі (рис. 1, 2).

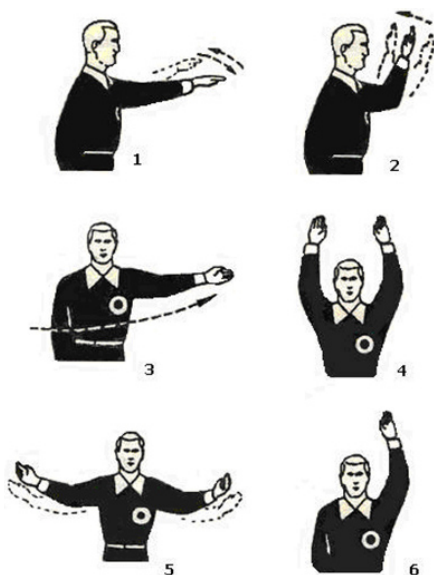

Рис. 1. Жести суддів з футболу [9]

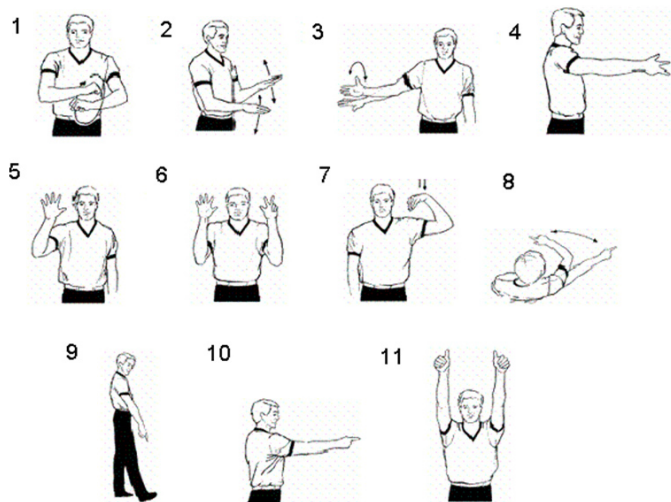

Рис. 2. Жести суддів з баскетболу [8]

Часто судді послуговуються під час невербального спілкування відповідними предметами. Це можуть бути прапорці, картки. Наприклад, за неправильну поведінку суддя попереджує гравця жовтою картою, а для його віддалення використовує червону.

У волейболі жести руками застосовують рідше, ніж у гандболі та баскетболі, де їх використовують для привернення уваги партнерів, які знаходяться на відстані. Без сумніву, умови й вимоги діяльності впливають на вибір та специфіку засобів спілкування. Адже саме у волейболі жести руками привернули б увагу суперників і демаскували б наміри учасників взаємодії.

Ще один із поширених жестів у спорті – міміка. Зокрема, виділяємо такі рухи:

1) очима – підморгування як спосіб позначення певної комбінації (використовують при плануванні певних дій нападників), пропозиції зіграти спільно, підтвердження прийнятого повідомлення та згода з пропозицією партнера;

2) бровами – швидке підняття брів угору як сигнал – вимогу дати високу передачу;

3) губами – положення губів, як при вимові букви "о". Це означає "здійснено обманний хід".

Досить часто на практиці жести поєднуються з мімікою (наприклад, кивання головою вбік з одночасним підморгуванням – вимога дати прострільну передачу).

Здебільшого про такі жести домовляється вся команда, яку інструктує тренер, а гравець під першим номером (це повинна бути кмітлива особа) керує цим процесом. Інколи буває групово, а не колективна домовленість: два гравці домовляються між собою про ту чи ту "мову". Доречно зазначити, що у кожній конкретній грі спортсмени по-різному можуть передавати за допомогою жестів свою "мовну гру", що допомагає ввести суперника в оману і, зрештою, значною мірою впливає на позитивний результат поєдинків. Отже, не тільки тренування та інші якості спортсменів, а й невербальне спілкування також може бути значним, а інколи і визначальним чинником у досягненні потрібних результатів "немовної" діяльності.

Використання невербальних засобів спілкування у спорті, переважно жестикуляційно-мімічних, зумовлюється необхідністю приховувати передачу інформації в умовах безпосереднього контакту з суперником, під час сильного шуму, неможливістю підійти до партнера ближче, для зручності, маскуванню тощо.

На думку Гарднера, тілесна мова тісно пов'язана з тілесно-кінестетичною інтелектуальністю, на основі якої тіло диференційованими та зманіпульованими способами виражає задуману мету. Тілесна інтелектуальність передбачає мистецтво використання тіла як для функціональної, так і для емоційної мети. На думку Гарднера, виразність та емоційність чітко виражена в діяльності танцюристів та плавців, які розвивають високу майстерність у рухах свого тіла, досягаючи удосконалення тілесної практики.

На відміну від танцюристів і атлетів, які використовують своє тіло як "чистий" об'єкт, представники інших видів спорту використовують своє тіло, особливо руки, голову з метою маніпулювати, систематизувати й перевтілювати об'єкти у світі.

Як бачимо, невербальна комунікація є однією з найбільш значущих форм спілкування у спорті. Додаткові засоби спілкування через "мову" тіла допомагають спортсменам більше реалізуватися та самовизначитися. Мова тіла містить у собі інтенцію принципової можливості людини, її творчості, самодостатності, причетності до інших тощо. Виникає питання множинності соціокультурних спеціалізованих практик і їх репрезентацій. Посилена увага до мови в її різних людських модусах свідчить про наявність її лінгвосоціального контексту, тобто суб'єкт освітньої реальності, в її різноманітних виявах, розглядається, перш за все, як людина, що маніфестується у мові, і, понад те, маніфестується мовою. Така ситуація має місце і в освітньо-професійній діяльності фізичної культури і спорту, до якої належать навчання, праця за фахом, професійна компетентність і культура, освіченість. Ось чому аналіз мовної репрезентації освітньо-професійної діяльності стає важливим не лише як свідчення інтелектуальної зрілості фахівця, але й його спроможність творити цю мову.

Підкреслюючи зазначені настанови, вважаємо за необхідне зосередити увагу ще на одному вкрай важливому аспекті: екзистенціальному вирізі мови. Невербальна мова пов'язана з певною діяльністю, з певним часом і простором, з певною формою життя, і її не можна оцінювати критеріями щодо інших життєвих форм. Спорт – це особлива соціокультурна спеціалізована практика, антропотехніка. Досвід присутності в ньому передбачає певну екзистенціальну участь, екзистенціальний малюнок. Спортивні змагання як особливий різновид культурної практики репрезентують безліч емоційних станів як учасників цих змагань, так і самих суб'єктів. Саме під час змагань спортсмен демонструє своє тіло широкому людському загалу.

Важливим для дослідження і обговорення зазначеної теми є те, що той чи той стан освітньо-професійних дій, подій може бути вираженим у мові по-різному і, таким чином, як зазначає О. Ярош [7, с. 193], кожне подібне висловлювання має тільки йому притаманні властивості, які створюють унікальну конфігурацію на взірць "об'єкт – мова – суб'єкт".

Отже, можна впевнено стверджувати, що в спортивній освітньо-професійній діяльності склався такий напрямок як філософія спорту, але її складова – мова спортивної соціокультурної практики, спорту як особливого різновиду людської діяльності – ще недостатньо досліджена. Мова набуває смислу лише в практичному контексті діяльності, і в такому розумінні важливою є теза Ж. Лакана, що людина – лінгвосоціально детермінований індивідум [4].

Через мову тіла репрезентуються професії спортивної діяльності, зокрема, й такий вид спорту, як бодібіл-

динг (англ. bodybuilding – будівництво тіла) або культуризм (фр. culturisme, англ. physical culture – культура тіла) – процес нарощування і розвитку мускулатури під час занять фізичними вправами з обтяженнями, високоенергетичного харчування з підвищеним вмістом білків, достатніх для гіпертрофії м'язових волокон). Сучасні атлетичні напрямки демонструють ще й такі номінації бодібілдингу, як бодіфітнес (акцентується естетика – красиве у поєднанні з атлетичною статуєю), менс фізик (змагання серед чоловіків, де перевага надається помірній м'язовій масі, атлетичній та естетичній статури), бікіні (демонстрація жінками атлетичної та естетичної красивої статури) тощо.

Упродовж багатьох років спорт формує особу фізично досконалою. Особливістю мови тіла у фахівців спорту є те, що воно демонструє візуальність до певного виду діяльності, а це досягається і через освіту, що є одним із завдань освітньої реальності.

У спортивній грі розкривається тілесний світ людини, її фізіологічна сила й краса.

Дискусійним на сьогодні є питання віртуальної реальності мови тіла як невербального спілкування. Якщо раніше невербальна комунікація передавалася класичними засобами (жестами, мімікою), то сьогодні вона набуває і віртуальних ознак. Для віртуальної реальності характерним є відсутність фізичної репрезентованості та низка інших особливостей, однією з них є анонімність учасників, що іноді базується на омані, маніпулюванні, неправдивості. Завдяки комп'ютерним технологіям людина може репрезентувати себе, видозмінюючи тіло. У спорті особа демонструє своє тіло безпосередньо в дії, а в Інтернеті за допомогою медіа технологій створюється його віртуальний образ, який поширюється завдяки мережі Інтернет і ЗМІ. На сьогодні є поширеним перенесення жіночого на чоловіче, а чоловічого на жіноче. І це один із напрямків, що призводить до виникнення нових стратегій, пов'язаних з мовою тіла. Зміна фізіології людини спонукає і до змін мови тіла. Не випадково на виставках абстрактного мистецтва така зміна фізіології і мови тіла суб'єктів позначається як "воно". Відбувається трансформація самої тілесності, а звідси змінюється й мова тіла. Мовою тілесності стають його модифікації, які досягаються шляхом хірургічної, генетичної, пластичної, біологічної корекції, до того ж такі види модифікації як татування, тату та пірсинг виглядають як найменш травматичні. Такі аспекти й відображають нові тенденції трансформації як тіла, так і його мови.

Висновки

Дані здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що одним із засобів репрезентації професійної діяльності є мова. Тому звернення до аналізу мови в спортивній діяльності, як показника рівня освіченості, стає суттєвою проблемою сучасної професійної освіти. Досвід роботи в освітній сфері дозволяє виокремити мовні особливості в спортивній діяльності. Вони презентуються досить часто і в такому аспекті, як невербальне спілкування, позначаючи реалії спортивної галузі, і водночас виокреслюють стан мовної культури. Пріоритетом мовної професійної діяльності у спорті стає таке невербальне спілкування, як мова тіла. Тут найяскравіше втілюється позиція "все є мова" (Лютар): погляд, жести, міміка, статура, сміх, зір, сльози. Тіло завжди репрезентує єдність слова, образу і дії.

Якщо раніше невербальна комунікація передавалася

жестами, мімікою, то сьогодні вона набуває віртуальних ознак. Мова тіла трансформується. Завдяки можливостям сучасних медіа і засобів комунікації поширюються засоби неklasичної презентації мови тіла.

У перспективі подальших досліджень планується розширення вивчення мовленнєвої реальності, в якій репрезентується мова як діяльність, як виробник інформації і знань.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що немає конфлікту інтересів, який може сприйматися таким, що може завдати шкоди неупередженості статті.

Джерела фінансування. Ця стаття не отримала фінансової підтримки від державної, громадської або комерційної організації.

Список використаної літератури

1. Газнюк, Л.М. (2008), *Філософські етюди екзистенціально-соматичного буття*, ПАРАПАН, Київ.
2. Карпець, Л.А., Шпанько, Т.С. (2009), "Дещо про невербальні засоби спілкування у спорті", *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Мова у професійному вимірі"*, Харків, С. 45-49.
3. Карпець, Л.А. (2015), *Освітня реальність інформаційного суспільства*, ТОВ "Оберіг", Харків.
4. Лакан, Ж. (1996), "Ниспровержение субъекта и диалектика желания в бессознательном у Фрейда", *Инстанция буквы в бессознательном, или судьба разума после Фрейда*, Гнозис, Москва, С. 153-191.
5. Лапочук, Н.О., Удачина, Л.А. (2014), *Організація та суддівство змагань з видів спорту. Навчально-методичний посібник*, ММК, МММК, Маріуполь.
6. Ханін, Ю.Л. (1980), *Психология общения в спорте*, Физкультура и спорт, Москва.
7. Ярош, О. (1999), "Символы людської присутності: мовні аспекти релігійно-філософської антропології", *Філософсько-антропологічні читання*, 98, Київ, С. 184-199.
8. Detivsporte.ru. (2018a), Жесты судей в баскетболе, режим доступа: <http://detivsporte.ru/basketbol/pravila/zhesty-sudej-v-basketbole> (доступно на 20 марта 2018 года).
9. Detivsporte.ru. (2018b). Жесты судей в футболе, режим доступа: <http://detivsporte.ru/futbol/pravila/zhesty-sudej-v-futbole> (доступно на 20 марта 2018 года).

Стаття надійшла до редакції: 09.03.2018 р.

Опубліковано: 30.04.2018 р.

Аннотация. Любов Карпець, Михайл Бейлін. **Феноменология невербального общения как репрезентация спортивной деятельности.** Приоритетом языковой профессиональной деятельности в спорте существует такое невербальное общение, как язык тела. **Цель:** выделить основные аспекты невербального общения как репрезентации спортивной деятельности. **Материал и методы:** в исследовании принимали участие члены спортивных команд, отдельные спортсмены, в частности, по таким видам спорта: баскетбол, гандбол, волейбол, футбол, хоккей, бодибилдинг. **Результаты:** в процессе исследования выявлено, что в спортивной деятельности преобладает такая невербальная коммуникация как жесты, мимика, телосложение и т. д., и как следствие – воплощается позиция "все есть язык" (Лютар). **Выводы:** невербальная коммуникация является одной из наиболее значимых форм общения в спорте. Дополнительные средства общения через "язык" тела помогают спортсменам больше реализоваться и самоопределиваться.

Ключевые слова: невербальное общение, жесты, мимика, спортсмены, лингвосоциальный контекст.

Abstract. Liubov Karpets & Mykhailo Beilin. **Phenomenology of non-verbal communication as a representation of sports activities.** The priority of language professional activity in sports is such non-verbal communication as body language. **Purpose:** to delete the main aspects of non-verbal communication as a representation of sports activities. **Material & Methods:** in the study participated members of sports teams, individual athletes, in particular, for such sports: basketball, handball, volleyball, football, hockey, bodybuilding. **Results:** in the process of research it was revealed that in sports activities such nonverbal communication as gestures, facial expressions, physique, etc., are lapped, and, as a consequence, the position "everything is language" (Lyotard) is embodied. **Conclusions:** non-verbal communication is one of the most significant forms of communication in sports. Additional means of communication through the "language" of the body help the athletes to realize themselves and self-determination.

Keywords: non-verbal communication, gestures, facial expressions, athletes, linguistic and social context.

References

1. Hazniuk, L.M. (2008), *Filosofski etudy ekzystentsialno-somatychnoho buttia* [Philosophical sketches of existential-somatic being], PARAPAN, Kyiv. (in Ukr.)
2. Karpets, L.A. & Shpanko, T.S. (2009), "A Something About Nonverbal Means of Communication in Sport", *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Mova u profesiinomu vymiri"* [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Language in a Professional Dimension"], Kharkiv, pp. 45-49. (in Ukr.)
3. Karpets, L.A. (2015), *Osvitnia realist informatsiinoho suspilstva* [Educational Reality of the Information Society], LLC "Oberih", Kharkiv. (in Ukr.)
4. Lakan, Zh. (1996), "The overthrow of the subject and the dialectic of desire in the unconscious of Freud", *Instantsiya bukvy v bessoznatelnom, ili sudba razuma posle Freyda* [Instance of the letter in the unconscious, or the fate of the mind after Freud], Gnozis, Moscow, pp. 153-191. (in Russ.)
5. Lapochuk, N.O. & Udachyna, L.A. (2014), *Orhanizatsiia ta suddivstvo zmahani z vydiv sportu. Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Organization and Judging of Sports Competitions. Educational and methodical manual,], ММК, МММК, Маріуполь. (in Ukr.)
6. Khanin, Yu.L. (1980), *Psikhologiya obshcheniya v sporte* [Psychology of Communication in Sport], Fizkultura i sport, Moscow. (in Russ.)
7. Yarosh, O. (1999), "Symbols of human presence: linguistic aspects of religious and philosophical anthropology", *Filosofsko-antropologichni chytannia*, 98, Kyiv, pp. 184-199. (in Ukr.)
8. Detivsporte.ru (2018a), Gestures of referees in basketball, available at : <http://detivsporte.ru/basketbol/pravila/zhesty-sudej-v-basketbole> (accessed 20 March 2018). (in Russ.)
9. Detivsporte.ru (2018b). Gestures of referees in football, available at : <http://detivsporte.ru/futbol/pravila/zhesty-sudej-v-futbole>

(accessed 20 March 2018). (in Russ.)

Received: 09.03.2018.
Published: 30.04.2018.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Карпець Любов Анатоліївна: к. філ. н.; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, Харків, 61058, Україна.

Карпец Любовь Анатольевна: к. фил. н.; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Liubov Karpets: PhD (Philology); Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivska str. 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-4263-7806

E-mail: lubo.karpets@gmail.com

Бейлін Михайло Валерійович: д. філос. н.; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська 99, г. Харьков, 61058, Україна.

Бейлин Михаил Валерьевич: д. филос. н.; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская 99: Харьков, 61022, Украина.

Mykhailo Beilin: Doctor of Science (Philosophy); Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkivska 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-6926-2389

E-mail: bmv_mysh@ukr.net